

НАПРЯМОК III. «ПРОБЛЕМАТИКА ІНСТИТУЦІЙНИХ, ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ»

Розвадовський Володимир Іванович, завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права ННЮІ, доцент, кандидат юридичних наук, керівник центру дослідження конституційної юстиції Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

Роль конституційної юстиції у реалізації механізму забезпечення демократії в Україні

Відповідно до вимог статті 1 Основного Закону, Україна є суверенна, незалежна, демократична, соціальна правова держава [1]. Національній та міжнародній конституційній теорії і практиці відомо досить багато форм та видів демократії, зокрема, безпосередня демократія, представницька демократія, парламентська демократія, муніципальна демократія та інші. За таких обставин ідея безпосередньої демократії і була впроваджена в Конституції незалежної держави Україна.

В нашій державі з розвитком органічного конституціоналізму сформувались певні об'єктивні передумови щодо національної демократії. Так, в чинному законодавстві закріплено право народу на реалізацію свого суверенітету через форми прямого народовладдя.

Конституція України у статті 5 визначила, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади або органи місцевого самоврядування. Це засадниче положення конкретизується приписом статті 69 Конституції України про те, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.

Як слушно зазначив французький мислитель Жерар Мере: «Якщо народ – це суверен, а його воля – закон, інакше кажучи, воля

його виступає як така, що запроваджує стан справедливості, то проблема у тому, щоб дізнатися, як саме виражається воля народу. Хто цей народ, який легітимно виражає закон [2, с. 88].

Отже, розвиток різноманітних правових форм демократії потребує правової регламентації та захисту відповідними суб'єктами конституційно-правових відносин в сучасних умовах державотворення та розвитку громадянського суспільства.

Сьогодні, як ніколи, Конституції України випала особлива роль – бути реальною правовою основою становлення демократії, що має змінити суспільно-політичне життя співвітчизників.

З позиції В. Кампо, рушієм цього процесу стала Революція Гідності, що засвідчила небачений досі рівень громадянської активності і жертвності українського народу [3, с.26].

На шляху до становлення конституційної демократії важливим здобутком стала судова реформа 2016 р. [4].

Поділяючи позицію науковців-конституціоналістів про те, що демократію та судову реформу 2016 року пов'язує той факт, що вони обидві спираються на Основний Закон держави та виконують спільні завдання і забезпечують реалізацію та захист прав і свобод людини та громадянина, сприяють встановленню контролю за діяльністю органів і посадових осіб публічної влади тощо.

Новелою цієї реформи є чітке розмежування статусів Конституційного Суду України та загальних судів. Відповідно в Основному Законі держави були закріплені схожі та дещо різні принципи функціонування цих двох систем органів влади й підстав для звільнення їхніх суддів (ст. ст. 124; 125; 126; 129; 129-1 та ст. ст. 147; 148; 149» 149-1 чинної Конституції України [1].

За наслідками судової реформи (2016 р.) Конституційний Суд України став номінально більш відокремлений від законодавчої і судової влади. Отже, Конституційний Суд України насамкінець став незалежним органом судового конституційного контролю за законами та іншими правовими актами, передбаченими у ст. 150 Основного Закону України [1].

Виходячи з верховенства права Конституція України має вищу юридичну силу. Відповідно всі нормативно-правові акти держави приймаються відповідно до вимог Конституції України. За таких обставин, можна прийти до висновку, що будь-який нормативно-правовий акт, який суперечить Конституції України повинен бути визнаний Конституційним Судом України неконституційним і з цього моменту він втрачає юридичну силу.

Забезпечуючи принцип народовладдя, як один з визначальних засад конституційного ладу, Конституційний Суд України своїм рішенням № 3-рп/2000 від 27 березня 2000 року (справа про всеукраїнський референдум) виключив необхідність промульгації рішень всеукраїнського референдуму, як такого, що має імперативний характер[5].

Аналогічно, Конституційний Суд України у своєму рішенні № 6-рп/2005 від 5 жовтня 2005 року «у справі про здійснення влади народом також визнав, що результати народного волевиявлення, отримані через вибори й референдум, є обов'язковими», тобто результати всеукраїнського референдуму мають імперативну юридичну силу[6].

Отже, вищеназвані рішення суду є підтвердженням того, що рішення Всеукраїнського референдуму проведеного за народною ініціативою 16 квітня 2000 року є легітимними і не потребують перезатвердження [7].

У справді демократичній, правовій державі рішення всеукраїнського референдуму від 16 квітня 2000 року, як наслідок однієї з форм демократії однозначно було б реалізовано. Проте, певні проблеми виникли щодо доцільності промульгації закону, прийнятого на вищезгаданому референдумі, зі сторони Президента України.

Реформа 2016 року запровадила інститут конституційної скарги, як альтернативу щодо Європейського Суду з прав людини [4]. У зв'язку з цим, стаття 55 Конституції України доповнена новою редакцією «кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав,

встановлених Основним Законом держави та у порядку визначеному чинним законодавством [1].

Варто зауважити, що серед науковців немає єдиного погляду на запровадження інституту конституційної скарги в нашій державі. Частина з них визначають конституційну скаргу, як важливий інститут вдосконалення конституційної юстиції, забезпечення доступу осіб до конституційного правосуддя та як один з інститутів демократії загалом.

Інші науковці обґрунтовують протилежну точку зору, зазначаючи, що Україна не готова до такого навантаження, а для суду це детермінує надзвичайно великі обсяги роботи та фактичне перетворення його на ще одну вищу касаційну інстанцію.

Суддя Конституційного Суду України у відставці В. Кампо стверджує, що тривала відсутність інституту конституційної скарги та недостатня поінформованість громадянського суспільства про діяльність суду призвела до того, що рівень довіри громадян за останні роки був надзвичайно низьким, порівняно з довірою до конституційних судів європейських країн [3, с. 33-51].

Фактично, протягом 2016-2020 років до Конституційного Суду України з конституційною скаргою звернулось 1826 осіб [8].

Однак, лише 25 квітня 2019 року Конституційним Судом України було винесено перше рішення за наслідками розгляду конституційної скарги [8]. Наведена статистика є свідченням того, що довіра до цієї інституції залишається низькою, а особливо механізм своєчасного розгляду скарг бажає бути значно кращим. За таких обставин, громадяни України, нажаль, продовжують довіряти лише Європейському суду з прав людини.

На переконання Д. Терлецького, основною причиною незначної кількості прийнятих Конституційним Судом України рішень за конституційною скаргою є відсутність суддівської практики, а основне, на що звертає увагу вчений-конституціоналіст, – це на неузгодженість положень, якими врегульовуються провадження у справах такого роду [9, с. 146-148].

Вважаємо, що неврегульованість окремих норм процесуального права буде основною причиною щодо своєчасного, об'єктивного розгляду конституційною юстицією конституційних скарг. Зокрема, на даний час не відпрацьована процедура відшкодування моральної та матеріальної шкоди юридичним та фізичним особам, завданої актами, діями чи бездіяльністю, що можуть бути визнані Конституційним Судом України неконституційними.

Крім того, законодавцем не конкретизовано, хто саме буде визначати розмір цієї шкоди – суд загальної юрисдикції чи Конституційний Суд України?

За таких обставин, закріплений судовою реформою інститут конституційної скарги фізичних та юридичних осіб суттєво не змінив форми захисту прав та законних інтересів особи, а в цілому – і стан демократії в Україні.

Разом з тим, слід зауважити, що на авторитет конституційної юстиції продовжує негативно впливати політизація. Це пояснюється тим, що зв'язки окремих суддів цієї важливої державної інституції з політичним середовищем значно підриває авторитет як у суспільстві, так і на міжнародній арені (наприклад, Конституційний Суд України прийняв рішення № 13-р/2020 від 27 жовтня 2020 року (у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів фракції «Опозиційна платформа – За життя» щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень закону «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України) [10]

Даним рішенням Конституційний Суд визнав неконституційними положення закону «Про запобігання корупції» щодо електронного декларування, контролю та перевірки цих декларацій, моніторингу способу життя суб'єктів декларування, прав і повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції та його уповноважених осіб і уповноважених підрозділів, відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. Також визнано неконституційною статтю 366-1 Кримінального кодексу України, яка встановлює кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації [10].

На жаль, через зовнішній політичний тиск, заполітизованість окремих суддів Конституційного Суду України, відсутність конституційної демократії, брак політичної освіти серед населення в значній мірі підриває принципи демократії та верховенства права в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
2. Мере Жерар. Принцип суверенітету. Історія та основи новітньої влади / Пер. з франц. Л. Коновича. Львів, 2003. 88 с.
3. Кампо В. М. Конституція і становлення конституційної демократії в Україні (2014 – 2018 рр.). К.: Гамазин, 2019. С. 26.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
5. Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2000 від 27 березня 2000 року у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00#Text>.
6. Рішення Конституційного Суду України №6-рп/2005 від 5.10.2005 р. у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text>.
7. Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою: Указ Президента України від 15 січня 2000

року № 65/2000. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2000#Text>.

8. Постанова Конституційного Суду України від 26 березня 2020 року № 19-п/2020 «Про затвердження тексту щорічної інформаційної доповіді за 2019 рік». URL:
<http://www.ccu.gov.ua/novyna/26-bereznya-2020-r-poryadok-dennyu-zasidan-ksu-zatverdzhenuy-rezultaty-rozglyadu-sprav>.

9. Терлецький Д. С. Конституційна скарга в контексті звернення до Європейського суду з прав людини: тези круглого столу на тему: «Загальна декларація прав людини ООН 1948 року: стан реалізації в Україні», 10.12.2019 р. Івано-Франківськ, 2019. С. 146-148.

10. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>.